

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД СЕРЕДНЬОСТРОКОВОГО ПЛАНУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ НАДХОДЖЕНЬ ВІД ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВ

L. Melnikova,
aspirant, State Educational and Financial facility "Academy of Financial Management"

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF MEDIUM-TERM BUDGET REVENUE FROM CORPORATE TAX INCOME PLANNING

У статті розглянуто питання формування податкової політики різних держав світу в контексті середньострокового бюджетного планування. Досліджено закономірності розподілу фінансового тягаря між прямими та непрямими податками та основні тенденції, притаманні для податкової політики різних держав світу у кризовий та посткризовий період.

The article deals with the tax policy formation in different countries of the world in the context of medium-term budget planning. Regularities of the financial burden distribution between direct and indirect taxes and major trends specific to the fiscal policies of different countries in the world in crisis and post-crisis period are revealed.

Ключові слова: податок на прибуток підприємств, середньострокове бюджетне планування, прямі податки, середньострокове адміністрування податків, оподаткування під час кризи.

Key words: income tax, medium-term budget planning, direct taxes, medium-term tax administration, taxation during the crisis.

ВСТУП

Формування податкової політики — одна з ключових функцій держави, а перерозподіл ВВП через механізм оподаткування та державних видатків є основою функціонування держави як такої. У сучасному світі, який пройшов через важкий період світової фінансової кризи, все більшої актуальності набуває питання середньострокового бюджетного планування. Завдяки вдалому фінансовому плану на декілька майбутніх періодів, держава має можливість збалансувати бюджет та забезпечити повноцінне виконання покладених на неї функцій у середньостроковій перспективі.

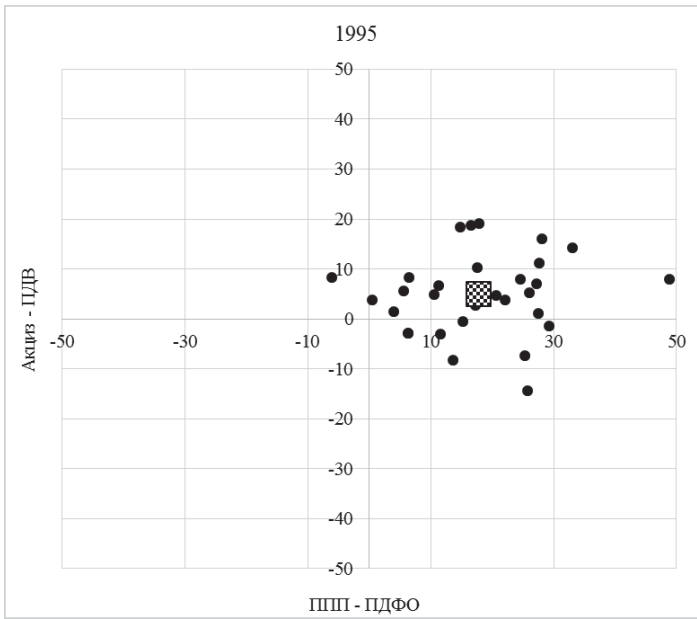
Оподаткування прибутку підприємств завжди займало особливе місце у податковій системі, а під час кризи роль даного виду прямого оподаткування потребує особливо ретельного вивчення. Тому необхідно дослідити, яким чином держави проходили кризовий період і як вони формували податкову політику, використовуючи інструменти середньострокового планування. Відповідно, тема є актуальною та заслуговує на ґрунтовне висвітлення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання середньострокового бюджетного планування та оподаткування викликає значний інтерес в наукових колах. Зокрема, даному питанню присвятили свої праці відомі світові та вітчизняні вчені: Дж.Д. Уїлсон, У. Джевонс, К. Менгер, Л. Вальрас, А. Маршал, А. Лаффер, М. Фрідмен, Т.І. Єфименко, С.Л. Лондар, В.П. Вишневецький, О.В. Кузнецов та інші. Однак саме питання формування податкової політики в умовах середньострокового бюджетного планування не є достатньо розробленим та потребує більш детального дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є аналіз ролі та місця податку на прибуток підприємств деяких країн світу під час світової фінансової кризи та у пост-кризовий період в контексті середньострокового бюджетного планування. Відповідно до мети, можна сформулювати наступні завдання: 1) дослідити роль та місце податку на прибуток підприємств у податкових системах світу; 2) розглянути розподіл податкового тягаря шляхом аналізу об-

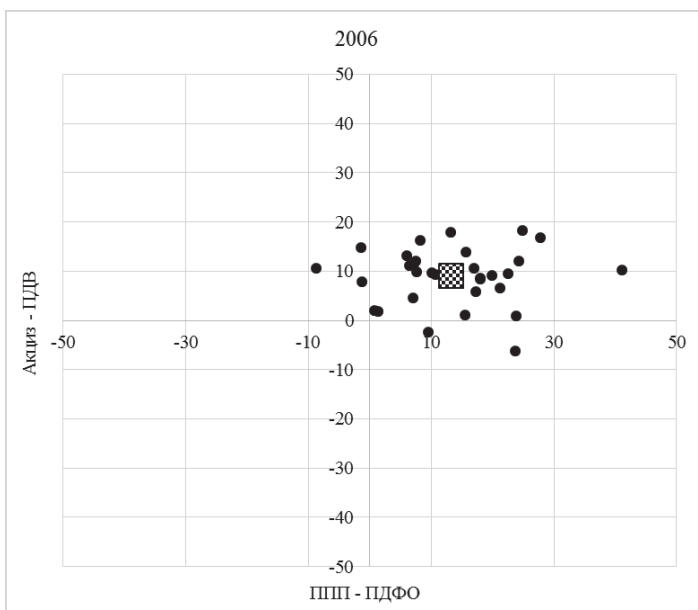

Рис. 1. Характеристика податкових систем країн ОЕСР 1995 р.

сягів надходжень від основних бюджетоутворюючих податків; 3) проаналізувати особливості проходження кризового та пост-кризового періоду з точки зору середньострокового планування оподаткування прибутку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Середньострокове бюджетне планування у більшості європейських країн та у світовій практиці найчастіше спрямоване на питання обмеження видаткової частини бюджету та встановлення лімітів на видатки окремих розпорядників. Крім цього, у рамках такого планування задається рівень дефіциту бюджету та обсяг державного боргу. Однак середньострокове бюджетне планування неможливе без формування середньострокової податкової політики держави, завдяки

Рис. 2. Характеристика податкових систем країн ОЕСР 2006 р.

якій оцінюються бюджетні надходження в середньостроковій перспективі. Імплементація середньострокових цілей та завдань у податкову політику відбувається, зокрема, шляхом встановлення ставок та правил оподаткування відповідно до встановлених завдань, обмеження обсягу пільг тощо.

Оподаткування прибутку підприємств у світовій практиці є широко розповсюдженим, у більшості країн світу податок на прибуток підприємств є одним з основних бюджетоутворюючих податків. Втім, більшість держав визнає, що поряд із високим потенціалом щодо наповнення бюджету, податок на прибуток підприємств містить у собі певні загрози, які полягають у пригніченні економічного розвитку. Оподаткування прибутку є суттєвим фінансовим тягарем для підприємства, воно має два аспекти негативного впливу на економіку:

- фінансовий тягар ускладнює господарську діяльність, стримує темпи зростання підприємства, обмежує його фінансову маневреність;
- надмірне оподаткування є спонукальним фактором для переходу у тіньовий сектор економіки.

Ризик переходу підприємства у неформальний сектор економічної діяльності існує завжди, але він підвищується із підвищенням ставки оподаткування прибутку до певної критичної межі. Визначити цю межу точно неможливо, тому що для кожного підприємства вона є індивідуальною: залежить від його фінансового стану, рівня економічної культури та сумлінності керівництва, загального рівня цивілізації та ментальності конкретного економічного середовища.

Що стосується фінансового тягаря оподаткування, цей фактор посилюється у періоди рецесії. У численних доповідях Єврокомісії щодо реформування податкової системи багатьох країн ЄС у післякризовий період відзначалося, що криза спонукала уряди до зниження ставок оподаткування та компенсації недоотриманих надходжень до бюджету шляхом впровадження або підвищення ставок інших податків, а також посилення боргового тягаря. Серед заходів, які пропонувались у кризовий та посткризовий період, вказувалося на необхідність зміщення податкового тягаря із підприємств на споживачів шляхом збільшення ставок ПДВ та акцизу. Ще однією важливою особливістю, яка виявилась у європейській практиці оподаткування прибутку, є комплексний розгляд індивідуальних та корпоративних доходів як єдиного явища. Якщо у вітчизняній практиці предметом податкової політики є розподіл тягаря між суб'єктами господарювання та фізичними особами, то у європейській та загальносвітовій практиці основна увага звертається саме на співвідношення прямого та непрямого оподаткування.

Для того щоб охарактеризувати загальносвітові тенденції у національних системах оподаткування, нанесемо на вісь абсцис розподіл податкового тягаря між основними видами прямих податків (податок на прибуток підприємств та податок на доходи фізичних осіб), а на вісь ординат — співвідношення між основними непрямими податками (податок на додану вартість та акциз). При цьому вико-

ристаємо не самі значення, а їх різницю, і тоді точка (0;0) буде характеризувати умовну податкову систему, у якій податковий тягар як за прямими, так і за непрямими податками збалансовано ідеально рівномірно. Відхилення у першу чверть свідчатиме про переважання ПДВ та податку на прибуток підприємств. Відхилення у другу чверть свідчатиме про домінування ПДВ та податку за доходами фізичних осіб. Відхилення у третю чверть свідчатиме про переважну частину надходжень від акцизу та податку на доходи фізичних осіб. Нарешті, відхилення у четверту чверть характеризуватиме податкову систему держави як таку, у якій переважає акциз та податок на прибуток підприємств.

Враховуючи той факт, що у всьому світі відбувається поступова трансформація податкових систем [1; 2; 3], для даного дослідження візьмемо статичну множину даних (країни ОЕСР, відомості щодо частки від обраних для дослідження податків у загальній системі оподаткування) та розглянемо розташування обраних даних на декартовій площині за декілька показових років (рис. 1).

Як видно, у 1995 році спостерігається переважання ПДВ та ПДФО у структурі податкових надходжень, однак простежується досить значна дисперсія. Наявність таких неоднорідних результатів свідчить у цей період про відносну самостійність окремих держав щодо формування податкової політики.

На рисунку 2 простежується тенденція до зменшення розкиду точок, тобто про уніфікацію структури податкових систем. При цьому середній показник по всім країнам ОЕСР змістився у бік посилення позиції ПДВ у структурі оподаткування, а також збільшення частки ППП. Відповідно, передкризова картина відповідає податковій політиці у фазі економічного піднесення — держава здійснює збільшення податкового тиску на підприємства.

Рисунок 3 демонструє положення на період кризи. Можна спостерігати як при збереженні домінування ПДВ відбувається збільшення відносної частки ПДФО. Таким чином, кризовий період призвів до переміщення податкового тягаря з підприємств на фізичні особи. При цьому необхідно відзначити ущільнення розподілу точок даних, що свідчить про подальший процес уніфікації податкових систем. Таким чином проявляється опосередкований вплив різних міжнародних організацій, що стали особливо активні у XXI столітті.

Рисунок 4 демонструє післякризовий стан, для якого характерне збереження домінування ПДВ та ПДФО при подальшому зменшенні дисперсії. За винятком деяких держав, більшість податкових систем скупчено навколо середнього значення. Це явище можна пояснити глобальним характером світової кризи. Фактично, при однакових причинах та дуже схожих викликах, що виникли під час кризи, приймалися досить схожі рішення, у тому числі й щодо управління державними фінансами. Крім того, уніфікації сприяло подальше посилення впливу світових організацій, особливо — МВФ [5], кредити якого отримувала більшість держав. Надаючи кредити, МВФ виставляв певні вимоги щодо стану державних фінансів, які позичальник мав виконувати.

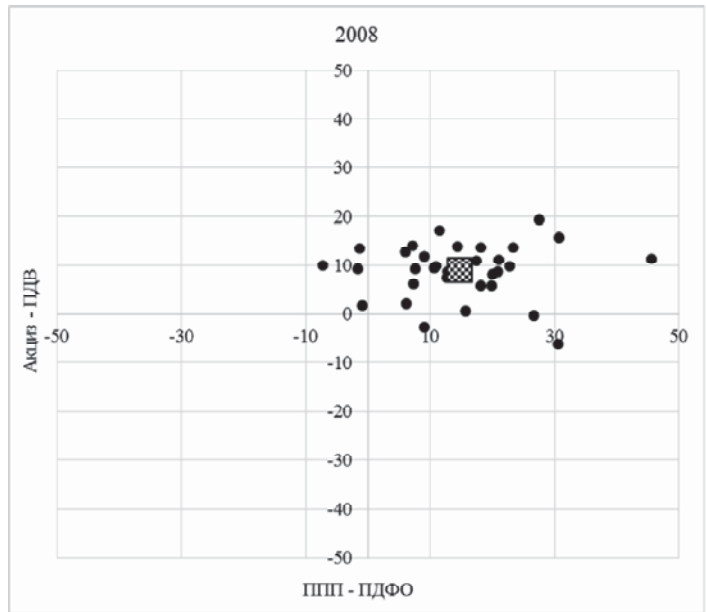

Рис. 3. Характеристика податкових систем країн ОЕСР 2008 р.

Джерело: [4].

Розглянемо основні тенденції у податкових системах деяких зарубіжних держав у період до, під час та після кризи. Якщо розглядати середньозважені дані щодо країн ОЕСР, можна зробити висновок про відносно малу частку податкових надходжень від податку на прибуток підприємств у структурі ВВП (рис. 5).

У період кризи можна спостерігати помітну тенденцію до заміщення доходів від оподаткування прибутку підприємств на доходи від ПДВ [6] та акцизу [7]. Спостерігається значне зниження надходжень від податків на прибуток підприємств та фізичних осіб. Дана тенденція пояснюється скороченням бази оподаткування у період кризи (зниження прибутків), а також зниженням ставок оподаткування, що проводилося урядами країн для стимулювання швидкого відновлення після рецесії.

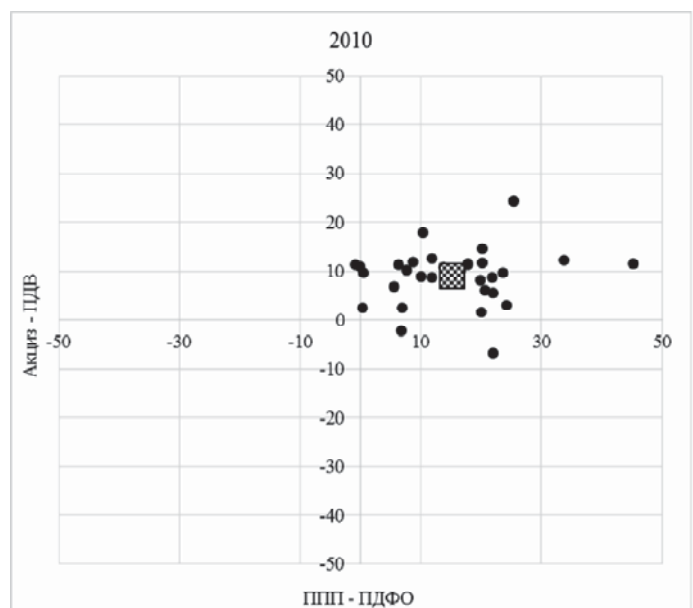
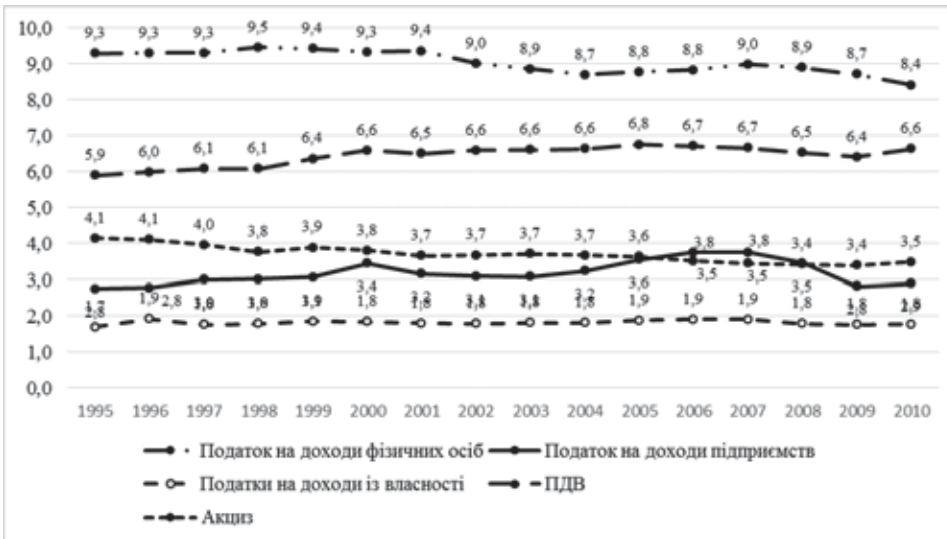

Рис. 4. Характеристика податкових систем країн ОЕСР 2010 р.

Рис. 5. Обсяги надходжень від основних бюджетоутворюючих податків у середньому по країнах ОЕСР, % ВВП

Для кращого позиціонування податку на прибуток підприємств розглянемо усереднену структуру податкових систем ОЕСР, визначивши частку зазначених основних п'яти бюджетоутворюючих податків (рис. 2).

На рисунку видно, як податок на прибуток підприємств відреагував зменшенням надходжень під час та після кризи. При цьому загальна сума податкових надходжень від зазначених податків знизилася, що дає підставу зробити висновок про загальне скорочення бази оподаткування. Втім, ПДВ, навпаки, продемонстрував компенсаторний ефект, збільшивши частку із 19,0 до 19,7%.

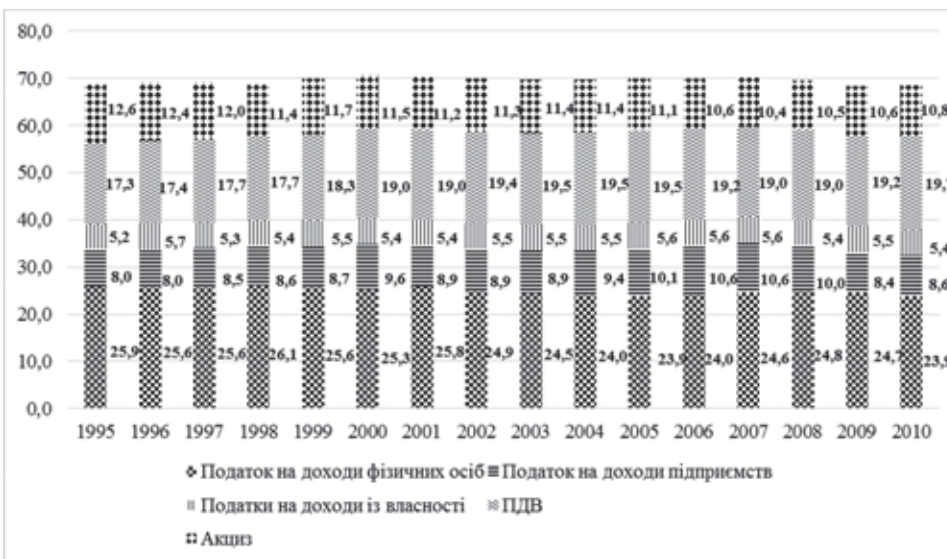
Що стосується податкової політики, яка здійснювалася у цих країнах, спостерігається значне послаблення умов щодо оподаткування прибутку підприємств. Розширюються пільги, надаються різноманітні податкові знижки, та найголовніше — знижуються ставки оподаткування. Уряди держав прагнуть досягти позитивного ефекту економіки за рахунок зменшення податко-

вих надходжень у податкових надходженнях. При цьому можна простежити прямий кореляційний зв'язок. Чим більша частка податку на прибуток у ВВП, тим більша частка надходжень цього податку у податковій системі. Це досить помітна тенденція, вона дає змогу зробити висновок, що незалежно від структури податкової системи, її внутрішніх характеристик, високі значення обсягів надходжень від податку на прибуток підприємств є індикатором важливості цих надходжень у податковій системі. Крім того, на основі цих досліджень можна порівняти рівні податкового тиску на підприємства.

Аналіз середніх показників за декілька періодів є показовим для демонстрації загальних тенденцій, тому що показує врівноважену картину без урахування циклічних коливань та відповідних урядових дій щодо антициклічного регулювання (рис. 8). Проте період кризи 2008—2009 років є показовим з точки зору кризового менеджменту у різних державах. Щоб мати можливість порівняти наявні ряди даних у певних співставних одиницях, розрахуємо темп приросту частки надходжень від податку на прибуток підприємств у ВВП та порівняємо їх у часі.

Як видно на графіку, в деяких країнах було помітне зниження обсягів надходжень від ППП у 2007 році, але таких — меншість. Більшість держав зазнали суттєвого недоотримання податкових надходжень у 2009 році (серед них і Україна). Однак деякі держави не відновили нарощення обсягів надходжень від ППП і до 2010 року (Естонія, Ісландія, Іспанія, Греція та ін.).

Загальною спільною рисою є досить мляве відновлення обсягів надходжень

Рис. 6. Основні елементи структури податкових надходжень країн ОЕСР, % податкових надходжень

після кризи. Суттєвий приріст продемонстрували лише Фінляндія, Франція, Японія та США. Інші держави зазнали суттєвого падіння темпів приросту податкових надходжень у ВВП під час кризи та не відновили цей обсяг у повній мірі до 2010 року.

Отже, можна зробити висновок, що Україна стосовно оподаткування прибутку характеризується більш високим податковим тиском порівняно з іншими країнами світу. При цьому оподаткування прибутку має надзвичайно важливе значення для бюджетної системи, тому що є одним з вагомих джерел наповнення бюджету. Однак світова фінансова криза продемонструвала високу волатильність надходжень від ППП: за декілька років відбулися глибокі зміни у структурі податкових надходжень та знизилися темпи зростання надходжень як таких. Це свідчить про недостатню надійність даного джерела наповнення бюджету та необхідність формування певних запобіжних заходів, які дозволять компенсувати циклічні коливання. Середньострокове планування і виступає інструментом компенсації коливань надходжень завдяки встановленню фіскальних правил та чіткому їх дотриманню. Загальний принцип полягає у стерилізації певної частини надходжень у сприятливі періоди з метою їх використання у несприятливі.

З метою подальшого аналізу розглянемо державну політику у сфері прибуткового оподаткування. Яскравим прикладом змін податкової політики під час світової фінансової кризи є Євросоюз, який одні із перших відреагував зниженням ставок. Крім того, необхідно розуміти, що існує відмінність між офіційною ставкою оподаткування та ефективною ставкою, тобто фактичним співвідношенням між податковими надходженнями та базою оподаткування, з якої вони були стягнені.

У першу чергу, розглянемо державну політику у сфері оподаткування шляхом аналізу фактичних (офіційних) ставок, що встановлені в межах Євросони (табл. 1).

Зменшення середньої ставки яскраво свідчить про тенден-

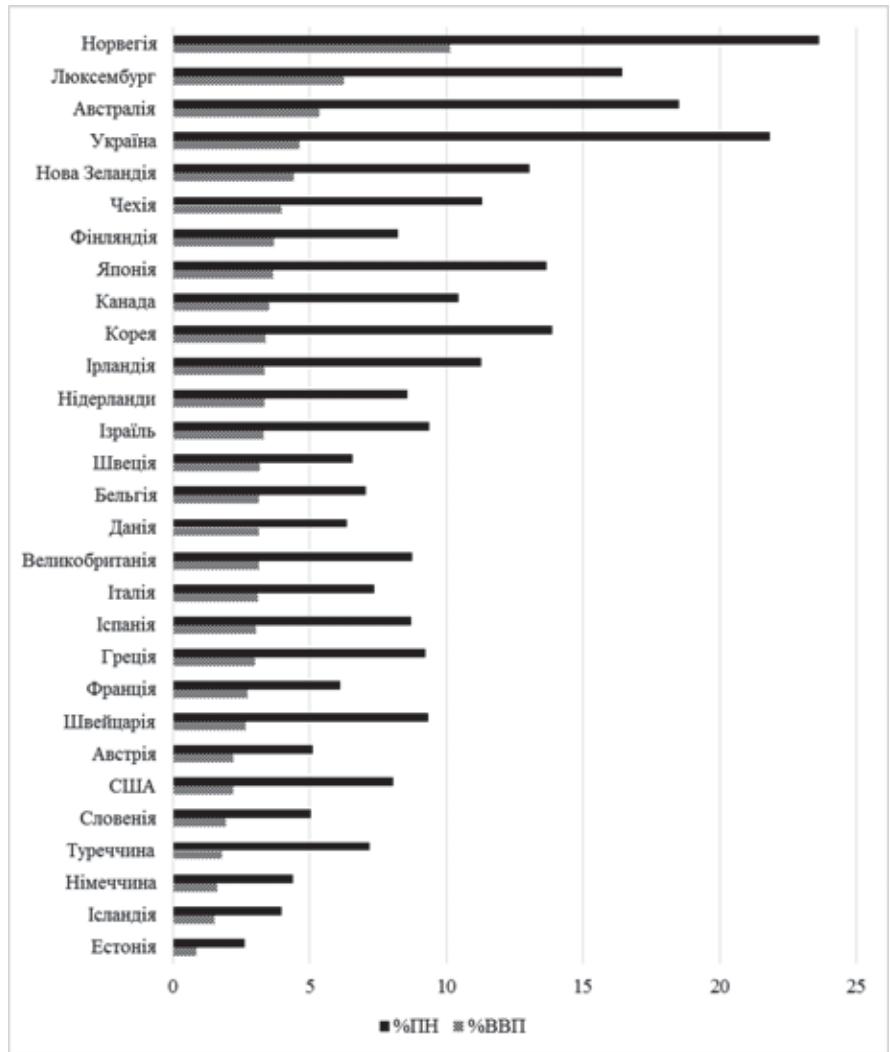

Рис. 7. Показники оподаткування підприємств у деяких країнах ОЕСР та Україні

Джерело: [8].

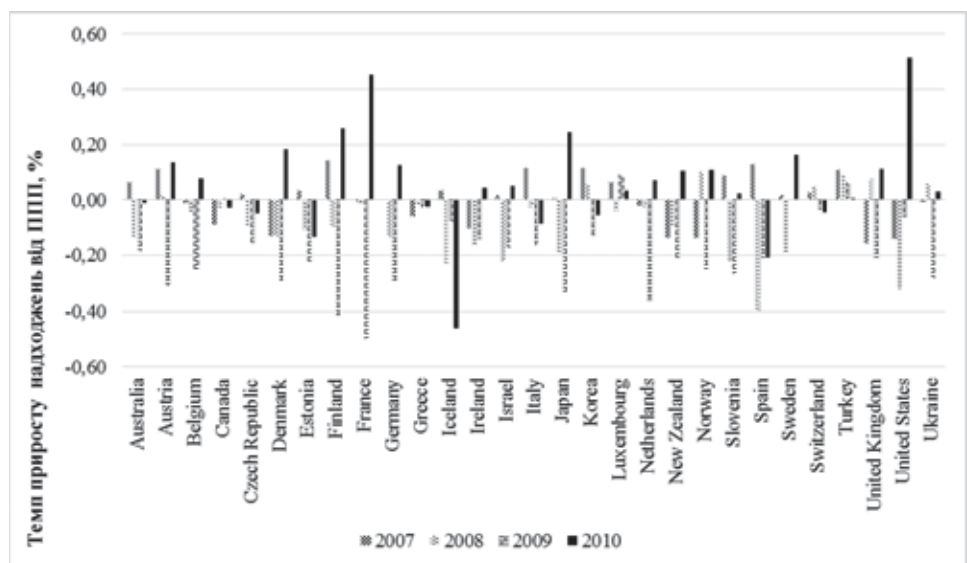

Рис. 8. Динаміка проходження світової фінансової кризи з точки зору темпу приросту обсягу надходжень від ППП у деяких країнах світу

Таблиця 1. Офіційні ставки податку на прибуток підприємств держав Єврозони

Країна	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Бельгія	33,99	33,99	33,99	33,99	33,99	33,99	33,99	33,99
Чехія	24	24	21	20	19	19	19	19
Данія	28	25	25	25	25	25	25	25
Німеччина	38,34	38,36	29,51	29,44	29,41	29,37	29,48	29,55
Естонія	23	22	21	21	21	21	21	21
Іспанія	35	32,5	30	30	30	30	30	30
Франція	33,33	33,33	33,33	33,33	33,33	33,33	33,33	33,33
Італія	37,25	37,25	31,4	31,4	31,4	31,4	31,4	31,4
Кіпр	10	10	10	10	10	10	10	10
Латвія	15	15	15	15	15	15	15	15
Литва	15	15	15	20	15	15	15	15
Угорщина	16	16	16	16	19	19	19	19
Нідерланди	29,6	25,5	25,5	25,5	25,5	25	25	25
Австрія	25	25	25	25	25	25	25	25
Польща	19	19	19	19	19	19	19	19
Португалія	27,5	25	25	25	25	25	25	25
Словенія	25	23	22	21	20	20	18	17
Словакія	19	19	19	19	19	19	19	23
Фінляндія	26	26	26	26	26	26	24,5	24,5
Швеція	28	28	28	26,3	26,3	26,3	26,3	22
Великобританія	30	30	30	28	28	26	24	23
Норвегія	28	28	28	28	28	28	28	28
У середньому	25,73	25,04	24,03	24,00	23,82	23,70	23,45	23,35

Джерело: KPMG International Cooperative [9].

цію до зниження податкового тиску. Особливо необхідно відзначити стрімке зниження у період кризи (2007—2009). Також можна говорити про загальноєвропейську тенденцію до зменшення ставок податку на прибуток, тому що спостерігається низхідний тренд, що триває вже більше 7 років.

Проходження періоду кризи відзначилося зниженням ставок у багатьох випадках. Втім, більшість держав обрало політику непрямих методів впливу на податкову систему та сприяло відновленню економіки шляхом надання різноманітних пільг. Дана тенденція відобразилася, в першу чергу, на ефективних ставках податку на прибуток підприємств (рис. 9)

Зниження ефективної ставки, що почалося у період кризи, набуло максимального ефекту лише у 2010 році, коли експерти відзначали завершення активного періоду рецесії та початку млявого відновлення. Скорочення ефективної ставки за темпом суттєво випереджає скорочення офіційної ставки, тобто реальна ефективність по-

датку на прибуток підприємств у період кризи знижувалася навіть у тому випадку, якщо ставки не знижувалися.

Відповідно, можна вважати практику зниження ставок у період кризи доцільним. Завдяки таким заходам вдається досягти зменшення податкового тиску на підприємства та прискорити вихід із кризи. З точки зору середньострокового планування головним завданням є забезпечення довгострокової стабільності.

Сьогодні країни Європи ставлять як головний пріоритет середньострокового бюджетного планування досягнення так званого "сталого розвитку", головна ознака якого — відсутність різких спадів та занадто стрімких піднесень, стабільне та планомірне зростання економіки. Тобто податок на прибуток підприємств є інструментом стримування або стимулювання. У період піднесення за допомогою податку на прибуток можна стерилізувати надмірні доходи, не допускаючи перегрівання економіки, а у періоду кризи можна, навпаки,

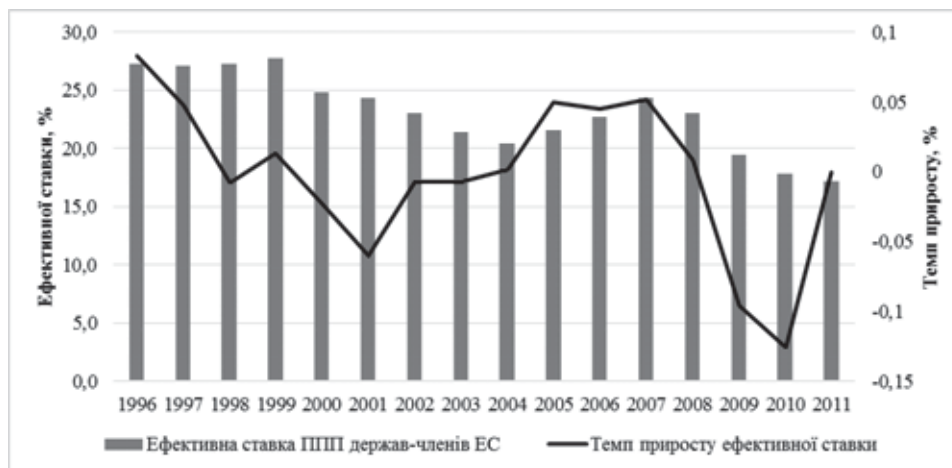

Рис. 9. Ефективна ставка податку на прибуток (права вісь) та темп її приросту (ліва вісь) у середньому по країнах зони Євро

знижувати тиск, тим самим забезпечуючи прискорення виходу з кризи та пом'якшення суб'єктивного впливу кризи на учасників економічної системи.

Для завершення аналізу розглянемо більш деталізовані показники щодо ефективної та офіційної ставки оподаткування прибутку підприємств у країнах зони Євро (рис. 10). Як ми бачимо з малюнка, маса точок є розподіленою достатньо волатильно, що свідчить про наявність суттєвих відмінностей у політиці оподаткування прибутку підприємств різних держав Європи. Однак якщо розглянути дії щодо встановлення офіційних ставок, можна спостерігати масову тенденцію до зниження ставок у період кризи. Крім того, середня величина показує, що загальна тенденція до зниження ефективної ставки під час кризи зберігається.

З точки зору середньострокового бюджетного планування найголовніше — встановлення адекватних лімітів на наявність точного прогнозу надходжень від кожного податку. Відповідно, податок на прибуток підприємств є одним з найгірше прогнозованих, тому що є волатильним та демонструє суттєві відхилення від ефективної ставки.

Тому більшість країн Європи та світу проводить політику заміщення недоотриманих від податку на прибуток підприємств коштів шляхом підвищення непрямих податків, особливо — ПДВ. Можливості цього податку в умовах кризи вважаються найбільш перспективними.

Підсумовуючи, можна зазначити, що загальносвітова практика середньострокового адміністрування податку на прибуток підприємств полягає у регулюванні податкового тягаря у відповідності до етапу економічного циклу. Податок на прибуток підприємств займає значне місце серед інших бюджетоутворюючих податків, проте у більшості країн світу на період кризи відбулося перенесення податкового навантаження із прямих на непрямі податки. Запровадження середньострокового бюджетного планування відобразилося у зниженні як фактичних, так і ефективних ставок оподаткування прибутку підприємств без катастрофічних наслідків для економічних систем. Відповідно, плануючи скорочення надходжень, держави були здатні компенсувати недоотримання коштів від конкретного податку. Отриманий міжнародний досвід свідчить про необхідність запровадження середньострокового планування надходжень від ППП в Україні, це дасть змогу формувати бюджетну політику більш ефективно.

Література:

1. Activities of the European Union (EU) in the tax field in 2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/info_docs/tax_reports/report_activities_2009_en.pdf

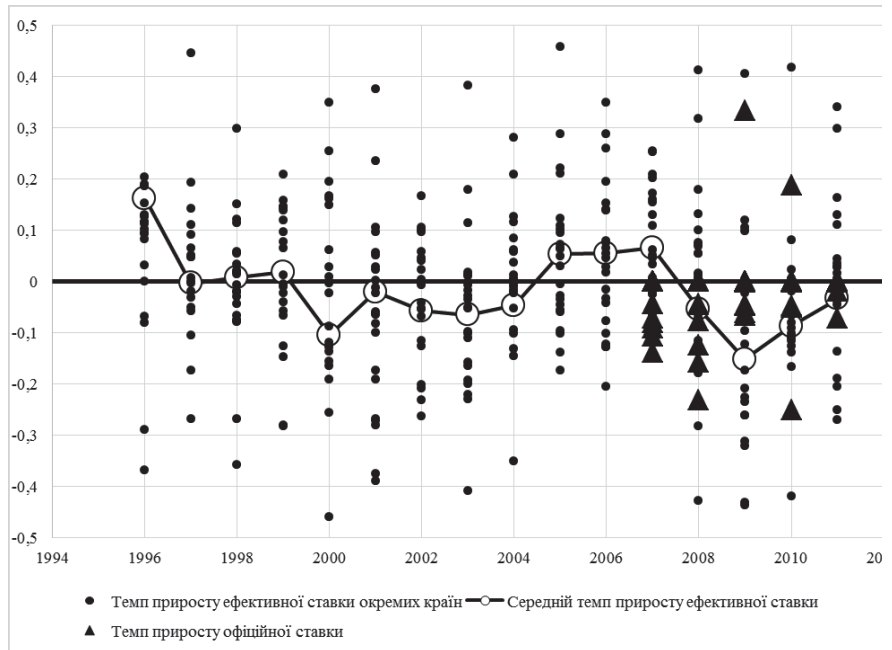

Рис. 10. Зміни ставки оподаткування прибутку підприємств в окремих країнах Європи

2. European Commission Taxation papers/Tax reforms in EU Member States [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_papers/taxation_paper_28_en.pdf

3. Taxation trends in the European Union [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2012/report.pdf

4. Activities of the European Union (EU) in the tax field in 2008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/info_docs/tax_reports/report_activities_2008_en.pdf

5. Офіційна база даних МВФ "Економічний огляд світу" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/weorept.aspx?sy=2010&ey=2012&ssd=1&sort=country&ds=%2C&br=1&pr1.x=59&pr1.y=-11&c=998&s=NGDPD&grp=1&a=1>

6. A retrospective evaluation of elements of the EU VAT system [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/common/publications/studies/report_evaluation_vat.pdf

7. Taxes in Europe Database v2/Tax details [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/tedb/taxDetail.html?id=287/1315872000&taxType=PIT

8. Organisation for economic co-operation and development/Stat Extracts [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://stats.oecd.org/>

9. KPMG International Cooperative/Corporate tax rates table [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kpmg.com/global/en/services/tax/tax-tools-and-resources/pages/corporate-tax-rates-table.aspx>
Стаття надійшла до редакції 09.07.2013 р.